

Turizm Gelirlerinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Değişkenler Üzerinden Değerlendirilmesi

Evaluation of The Effects of Tourism Revenues on The Turkish Economy through Macroeconomic Variables

Hacı Hayrettin TIRAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Zübeyde Hanım Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, hhayrettintiras@hotmail.com

MAKALE BİLGİSİ

Geliş: 28.07.2022

Kabul: 23.09.2022

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm Sektörü, Türk Turizmi, Makroekonomik Göstergeler.

Araştırma Makalesi

ÖZ

Turizm sektörünün önemi yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlamıştır. Ülke ekonomileri için potansiyel bir gelir kaynağı durumuna gelen turizm sektörü, birçok ülke tarafından kalkınmanın bir aracı olarak görülmektedir. Turizm, pek çok sektörle ilişkili olduğundan oluşturduğu pozitif dışsallıklarla istihdama katkı sağlamakta, dış ticaret açığı, cari açık ve ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu çalışmada turizm gelirlerinin 2001-2021 döneminde Türkiye ekonomisine etkilerinin makroekonomik değişkenler üzerinden istatistik verilerle değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Dünya Bankası, Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası istatistik verilerinden yararlanarak yapılan değerlendirmelere göre turizm gelirlerinin Türkiye’de, gelir ve gayri safi yurtiçi hasılanın artırılmasına, dış ticaret açığı, cari açık ve ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasına, işsizliğin azaltılması ve istihdamın artırılmasına önemli katkılar sunarak ekonomik büyümeye ve kalkınmayı pozitif etkilediği söylenebilir.

ARTICLE INFO

Received: 28.07.2022

Accepted: 23.09.2022

Keywords: Tourism, Tourism Sector, Turkish Tourism, Macroeconomic Indicators.

Research Article

ABSTRACT

The importance of the tourism sector has started to increase since the second half of the twentieth century. The tourism sector, which has become a potential source of income for national economies, is seen as a tool of development by many countries. Since tourism is related to many sectors, it contributes to employment with the positive externalities it creates and plays an important role in closing foreign trade deficit, current account deficit and balance of payments deficits. In this study, it is aimed to evaluate the effects of tourism revenues on the Turkish economy in the 2001-2021 period with statistical data over macroeconomic variables. According to the evaluations made using the statistical data of the World Bank, Turkish Statistical Institute and the Central Bank of the Republic of Turkey, tourism revenues make significant contributions to increasing income and gross domestic product, closing foreign trade deficit, current account deficit and balance of payments deficits, reducing unemployment and increasing employment. It can be said that it has a positive effect on economic growth and development.

1. GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemi artmaya başlayan turizm sektörü, ülke ekonomilerine katkıları bakımından özellikle gelişmekte olan ülkeler için büyük öneme sahiptir. Turizm sektörü birçok ülke tarafından kalkınmanın bir aracı olarak görülmektedir (Çiftçi & Acet, 2021: 101). Bu bağlamda turizm, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için gerekli olan döviz girdisini sağlama, yeni gelir oluşturma ve istihdam imkanlarını artırma gibi özellikleri ile bir çok ülkede öncelikli sektör durumuna gelmiştir (Kar vd., 2004, s. 87). Ayrıca turizm sektörü, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren dünya ekonomisinin en hızlı gelişen ve genişleyen sektörlerinden biridir (Saridoğan, 2020, s. 829; Çımat & Bahar, 2003, s. 2).

Turizm sektörü, ülkelerin ekonomilerine sağladığı katkılar yanında, ülkelerin sosyal ve kültürel alanlarda da kazanım elde etmelerini sağlayan en önemli hizmet sektörlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Çoban & Özcan, 2013, s. 143). İnsanların sürekli ikametleri dışında başka yerlere yaptıkları seyahatleri ve geçici konaklamalarını da içeren sosyal, kültürel ve ekonomik bir olgu olarak ifade edilen turizmin temel amacını, gezmek, eğlenmek, dinlenmek, denize girmek, deşarj olmak, rahatlamak gibi etkinlikler oluşturmaktadır (Tıraş, 2021, s. 45).

I. Dünya Savaşı'na kadar lüks bir ihtiyaç olarak görülen turizm, 1960'lı yıllara kadar kültürel bir hareket olarak kendini göstermiş ve günümüzde zorunlu ihtiyaçlar arasına girmiştir (Kar vd., 2004, s. 88). II. Dünya savaşı sonrası hızla teknolojik gelişim, ulaşım ve haberleşme alanındaki gelişmelerle birlikte ulusal ve uluslararası alanda her türlü ulaşım imkanının artması, turizm faaliyetlerinin günümüzdeki boyut ve içeriğe ulaşmasını sağlamıştır. Bir başka ifadeyle, ulaşım ve iletişim teknolojisindeki gelişim turizm sektöründe köklü değişikliklere neden olmuştur (Saridoğan, 2020, s. 830). Öyle ki daha önceleri hayal bile edilemeyen dünya üzerindeki herhangi bir yere, şimdi gelişen havayolu sektörü sayesinde çok kısa sürede ulaşılabilir (Nur & Hatipoğlu Nur, 2020, s. 5). Gelişen ve büyüyen turizm sektörü, II. Dünya savaşıdan sonra ülke ekonomilerinin karşılaştığı dar boğazların aşılmasında adeta bir çıkış noktası olmuştur (Kar vd., 2004, s. 88). Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını tamamlamaları konusunda ihtiyaç duydukları dövizin elde edilmesi, istihdam oluşturulması, üretimde çeşitliliğin artırılması, ihracatın artırılması, dış ticaret ve ödemeler dengesi açıkların kapatılmasında büyük önemi bulunmaktadır (Bahar & Bozkurt, 2010: 255-258; Zengin, 2010: 105; Kandır vd., 2008: 212-213).

Türkiye'de turizm sektörü diğer gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere göre daha geç gelişim göstermiştir. Özellikle 1980'li yıllardan itibaren izlenen dışa açık politikalar ve turizm sektörüne yapılan yatırımlara bağlı olarak önemli gelişmelerin kaydedildiği ve turizm sektörünün, ülke kalkınmasında lokomotif görevi üstlendiği görülmektedir (Hepatan & Çınar, 2010: 136). Üç tarafı denizlerle çevrili ve dört mevsimin yaşandığı Türkiye, tarihi, doğal güzellikler ve kültürel değerler bakımından oldukça zengin kaynaklara sahiptir. Ayrıca Türkiye'nin temiz ve ince kumlu plajlarının olması, istikrarlı ve bol güneşli günlerin yaşanması, birçok tarihi medeniyete ev sahipliği yapması, zengin mutfak kültürü ve konukseverliği ile büyük bir turizm potansiyeli bulunmaktadır (Zengin, 2010, s. 103). Türkiye, sahip olduğu bu değerler üzerinden büyüme ve kalkınmanın sağlanabilmesinde ihtiyaç duyduğu kaynakları elde edebilir. Bu bakımdan turizm sektörü günümüzde ekonomik yönü ağır basan ve ülke ekonomisine önemli katkılar sağlayan bir hizmet faaliyeti olarak görülmektedir.

Bu çalışma, 2001-2021 dönemi arasındaki turizm gelirlerinin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini Türkiye ekonomisi için araştırmaktadır. Bu amaç doğrultusunda Dünya Bankası (WB), Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nden derlenen veriler analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın giriş bölümünü takiben ikinci bölümde turizm ve ekonomi ilişkisi ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye'de turizm gelirlerinin, gelir ve gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), dış ticaret ve ödemeler dengesi, işsizlik ve istihdam, dorudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) ve enflasyon üzerine olan etkileri incelemiş, sonuç ve öneriler kısmı ile sonlandırılmıştır.

2. TURİZM VE EKONOMİ İLİŞKİSİ

Turizm sektörü, ülke ekonomilerine önemli katkıları olan, gelir ve refahın ülkeler arasında ve ülke içinde yeniden dağılımını sağlayan (Zengin, 2010, s. 103) emek yoğun bir hizmet sektörüdür. Bir ülkeye ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda kazanç sağlayan önemli bir sektör olarak kabul edilen turizm, özellikle turizm potansiyeli bulunan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmelerini hızlandırarak ülkedeki refah düzeyini artırmak için oldukça önemli sektör konumundadır (Dereli & Akiş, 2019: 467). Turizm sektörü bu doğrultuda üretimin artırılması, işsizliğin azaltılması, cari açığın kapatılması, ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve dolayısıyla refah artışına önemli katkılar sunmaktadır (Turgut vd., 2021, s. 146; Ağır & Özbek, 2021, s. 96-97).

Turizm sektörünün gelecek 20 yılda dünyanın en hızlı büyüyen ve gelişen sektörü olacağı belirtilmektedir. Uluslararası turist sayısı 1990 yılında 439 milyon kişi iken 2000 yılında 686 milyon kişiye, 2012 yılında ise 1.035 milyon kişiye ulaşmıştır. Aynı şekilde dünya turizm gelirleri toplamı 1990 yılında 269 milyar \$'dan 2000 yılında 475 milyar \$'a, 2012

yılında ise 1.075 milyon \$'a çıkmıştır (Zortuk & Bayrak, 2013, s. 41). Covid-19 Pandemisi öncesi dünya turizmi ile ilgili veriler en yüksek değerlerine ulaşmıştır. 2019 yılında dünya turizmi %3,8 oranında büyürken, turist sayısı 1.461 milyon kişiye, uluslararası turizm gelirleri toplamı ise 1,5 trilyon \$ seviyesine yükselmiştir (TÜRSAB, 2020, s. 6). Seyahat ve turizmin dünya ekonomisine katkısı 9,6 Trilyon \$ (Dünya GSYİH'nın %10,3) seviyesinde gerçekleşmiştir. Turizm sektöründeki istihdam ise dünya genelindeki istihdamın yaklaşık %10'unu oluşturmakta ve 330 milyon kişiye iş imkânı sağlamaktadır (WTTC, 2022). Ayrıca, 2050 yılında dünyada toplam turist sayısının 2 milyar kişiye, turizm gelirinin ise 2,1 trilyon \$'a ulaşacağı öngörülmektedir (Bahar, 2006, s. 138).

Turizm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin en önemli gelir kaynaklarından biridir (Çiftçi & Acet, 2021: 101). Büyüyen turizm sektöründen pay almaya çalışan ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre farklılıklar göstermekte ve imkânları ölçüsünde bu payı artırmaya çalışmaktadırlar (Dereli & Akış, 2019: 468). Bu bağlamda Türk turizm sektörü de çok hızlı gelişmeler göstermiş ve turizm Türkiye'nin en büyük ikinci sektörü haline gelmiştir. Sektörün dünya genelinde hızlı büyümesi, Türkiye'de 1980'li yıllardan itibaren turizmin ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasında rol oynayan öncül sektörlerden biri olmasını sağlamıştır (Zortuk & Bayrak, 2013, s. 41). Yapılan politika değişikliği ve turizm sektörüne yönelik teşvik ve yatırımların artmasıyla birlikte, Türk turizmi 1983 yılından itibaren bir canlanma dönemine girmiş, hem turist sayısı hem de turizm gelirleri bakımından günümüze kadar önemli gelişmeler kaydetmiştir (Hepaktan & Çınar, 2010, s. 140). Nitekim Türkiye GSYİH'sı içinde turizm gelirlerinin payı, 1980 yılında %0,6 iken 2012 yılında %3,7'ye, 2019 yılında ise %4,5'e yükselmiştir. Aynı yıllarda ihracat gelirleri içinde turizmin payı %11,2'den %19,2'ye ve %20,1'e yükselmiştir. Turizm gelirlerinin dış ticaret açığını karşılama oranı ise aynı yıllarda %6,5'den %43,7'e ve %96,6'ya yükselmiştir (Özcan, 2015, s.139: Yetiz vd., 2022, s. 190: TÜRSAB, 2020, s. 19). Ayrıca, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verilerine göre; turizm sektörü 2019 yılı Ağustos döneminde toplam 1.252.332 kişiye istihdam sağlarken bu rakam özel sektör istihdamının yaklaşık %8,9'unu oluşturmuştur (TÜRSAB, 2020, s. 19). Turizm ülke istihdamına yaptığı katkılar yanında kalkınma için ülkeye döviz girdisi sağlamanın da en önemli yollarından birini oluşturmaktadır (Fayed & Fletcher, 2002, s. 210).

Turizm sektörü, ekonomik gelişmeyi yakından ilgilendiren birçok sektör ile yakın ilişki içerisinde. İşverenler, çalışanlar ve kamu kesimi için ekonomik anlamda vazgeçilmez bir gelir kaynağı olan sektör, geniş kitleleri doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen ekonomik ve sosyal bir yapı haline dönüşmüştür (Nur & Hatipoğlu Nur, 2020, s. 17). Otel ve konaklama hizmetleri, rekreasyon faaliyetleri, lokantacılık, gıda ürünleri ve içecek imalatı sektörü, inşaat ve gayrimenkul hizmetleri, bankacılık, tarım ve avcılık sektörleri, seyahat acenteleri, toptan ve perakende ticaret, sağlık hizmetleri sektörlerinin faaliyetleri ve bu sektörlerle ilişkide bulunan ve bu sektörlerle girdi sağlayan tüm sektörler birbirlerinin faaliyetlerinden etkilenmektedirler. Dolayısıyla turizm sektörünün gelişmesi ilişki içerisinde bulunduğu diğer sektörlerin gelişmesine de olumlu katkılar sunabilmektedir.

2.1. Gelir ve Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'ya Etkisi

Bir ülke ekonomisi için turizm sektörünün belki de en önemli etkisi gelir oluşturma ve dolayısıyla GSYH'nın artırılmasıdır. Turistlerin gittikleri ülke ya da bölgede yapmış oldukları harcamalar, o bölgede yaşayanların gelirlerini artırmaktadır (Altınar, 2019, s. 114). Ekonomik anlamda bir ekonomik birimin geliri diğer ekonomik birimlerin harcamalarından oluşmaktadır. Turistlerin yaptıkları harcamalarda turizm sektöründe çalışanların ücretlerini ve sektörle ilgili diğer gelirleri oluşturmaktadır (Kar vd., 2004, s. 90). Gelen turistlerin seyahat, konaklama, eğlence, alış-veriş, yeme-içme gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için yaptıkları harcamalar ulusal geliri artırmaktadır.

Turizmin gelir etkisi bununla da sınırlı değildir. Elde edilen turizm geliri sektörün ihtiyaç duyduğu ve diğer sektörler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin üretim, tüketim, ihracat ve ithalatında kullanılmaktadır. Böylece, ekonomi içerisinde el değiştiren turizm gelirleri diğer sektörlerle gelir oluşturmaktadır. Ekonomide bu tür gelir ve harcama ilişkisi çarpan mekanizması olarak bilinmektedir (Bahar & Kozak, 2013, s. 176). Ekonomi literatürüne bakıldığında paranın dolaşım hızı ne kadar çok ise gelir etkisi (çarpan etkisi) de o kadar fazladır. Bu bağlamda turistlerin yapmış oldukları harcamalar ekonomide ilk olarak kendi büyüklüğü kadar bir gelir etkisi oluştururken, bu gelirin bir kısmı ekonomi içerisinde harcama, tasarruf, yatırım ve vergi yoluyla dolaylı olarak yeni gelir oluşturulmasına neden olmaktadır (Kızılgöl & Erbaykal, 2008, s. 354; Bahar & Kozak, 2013, s. 176). Dolayısıyla, turizm harcamaları çarpan mekanizması ile kendisinden kat kat fazla gelir oluşturulmasına neden olmakta ve milli gelirin de artmasını sağlamaktadır.

Türkiye'nin de içinde yer aldığı bir araştırmaya göre, Türkiye'de çarpan katsayısının 1,96 olduğu belirtilmektedir (Kar vd., 2004, s. 90; Bahar & Kozak, 2013, s. 177). Buna göre Türkiye'de yapılan bir turizm harcamasının neredeyse kendisinin iki katı büyüklüğünde bir gelir artışına neden olduğu söylenebilir. Dar anlamda bireysel gelir artışına katkı sağlayan turizm sektörü makro açıdan değerlendirildiğinde milli gelire ve dolayısıyla ekonomik büyümeye önemli katkılar sunmaktadır. Tablo 1'de 2001-2021 döneminde Türkiye'de turizm sektörü ve GSYİH'ya ilişkin veriler yer almaktadır.

Tablo 1: Türkiye’de Turizm Sektörü ve GSYİH’ya İlişkin Veriler

Yıl	Gelen Turist Sayısı (Bin Kişi)	Turizm Geliri (Milyon \$)	Kişi başı Ortalama Harcama (\$)	GSYİH (Milyon \$)	Kişi Başı GSYİH (\$)*	Turizm Geliri/ GSYİH Oranı (%)
2001	13.450	10.451	777	201.751	3.143	5,2
2002	15.215	12.421	816	240.253	3.688	5,2
2003	16.302	13.855	850	314.592	4.760	4,4
2004	20.263	17.077	843	408.876	6.102	4,2
2005	24.125	20.322	842	506.308	7.456	4,0
2006	23.149	18.594	803	557.058	8.102	3,3
2007	27.215	20.943	770	681.337	9.792	3,1
2008	30.980	25.415	820	770.462	10.941	3,3
2009	32.006	25.065	783	649.273	9.103	3,9
2010	33.028	24.931	755	776.993	10.743	3,2
2011	36.151	28.116	778	838.763	11.421	3,4
2012	36.464	29.007	795	880.556	11.796	3,3
2013	39.226	32.309	824	957.783	12.615	3,4
2014	41.415	34.306	828	938.953	12.158	3,7
2015	41.616	31.465	756	864.317	11.006	3,6
2016	31.365	22.107	705	869.693	10.895	2,5
2017	38.620	26.284	681	858.996	10.590	3,1
2018	45.629	29.513	647	778.472	9.454	3,8
2019	51.860	34.520	666	761.004	9.122	4,5
2020	15.826	12.059	762	719.955	8.536	1,7
2021	29.358	24.482	834	815.272	9.587	3,0

Kaynak: TÜİK, 2022; * WB, 2022.

Türkiye’de 1980 yılından itibaren turizm sektörünün geliştirilmesi için önemli çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Bu çalışmalar sonucunda Türkiye’ye gelen turist sayısında ve turizm gelirlerinde önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak turizm sektörünün en hızlı tepki verdiği ekonomik durgunluk, terör olayları, savaşlar ve salgın hastalıklar gibi olağanüstü durumlar zaman zaman bu gelişmeleri sekteye uğratabilmektedir. Tablo 1’e baktığımızda 2001 yılından 2019 yılına kadar ülkemizi ziyaret eden turist sayısı yaklaşık 3,9 kat artarak 13.450 bin kişiden 51.860 bin kişiye yükselmiştir. Aynı dönemde turizm geliri ise yaklaşık 3,3 kat artarak 10.451 milyon \$’dan 34.520 milyon \$’a yükselmiştir. Ne yazık ki turizm gelirinin turist sayısı ile orantılı olarak arttığını söylemek mümkün değildir. Turizm geliri turist sayısına göre daha düşük oranda artmıştır. Aynı dönemde kişi başı turist harcamaları da dalgalı bir seyir izlemiştir. Hatta dönemin başına göre düşüş yaşandığını söylemek mümkündür. Bu durumun Türkiye’de belirli düzeyde seyreden enflasyon ve döviz kurunun yüksekliğinden dolayı yabancıların satın alma gücünün yüksekliğinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Yine Tablo 1’de GSYİH ve kişi başı GSYİH değerlerinin yükselme eğiliminde olmasına rağmen zaman zaman dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. GSYİH ve kişi başı GSYİH değerleri en yüksek değerlerine 2013 yılında ulaşmıştır. Bu değerler sırasıyla 957.783 milyon \$ ve 12.615 \$’dır. Turizm gelirlerinin GSYİH içerisindeki oranı ele alınan dönemin başında %5,2 iken zamanla düşme eğilimine girmiştir. Dönemin ortalaması ise %3,6’dır. Bununla birlikte ele alınan dönemde turizm gelirlerindeki artış ile GSYİH artışlarının yaklaşık oranlarda olduğu söylenebilir. Tablo 1’deki verilere göre özet olarak, turizm gelirlerinin Türkiye’de arzu edilen seviyede olmasa bile kişi başı gelire, GSYİH’ya ve dolayısıyla ekonomik büyümeye önemli katkı sağladığı söylenebilir. Değerlendirmeler yapılırken 2019 yılı sonunda Çin’de ortaya çıkan ve tüm dünya ülkelerini derinden etkileyen pandemi dönemi yanlış değerlendirmelere mahal vermemek amacıyla dışarda tutulmaya çalışılmıştır.

2.2. Dış Ticaret ve Ödemeler Dengesine Etkisi

Turizmin ekonomi içindeki yerini gösteren en önemli göstergelerden biri de turizm gelirlerinin ihracat ve ödemeler dengesi içindeki oranıdır. İhracat kısaca bir mal veya hizmetin başka bir ülkeye döviz karşılığında satılması olarak ifade edilirken, ödemeler dengesi ya da dış ödemeler bilançosu kısaca, bir ülkenin dünyanın geri kalan ülkeleri ile yapmış olduğu dış ekonomik ve mali ilişkilerinin durumunu gösteren kayıttır (Bahar & Kozak, 2013, s. 174). Uluslararası turizm ise ödemeler dengesinin cari işlemler hesabı altında bulunan hizmetlerin önemli bir kalemini oluşturmaktadır. Uluslararası turizm hareketleri, turist gönderen ülkenin döviz talebini, turist kabul eden ülkenin de döviz arzını artırıcı bir rol oynadığından, ülkelerin ödemeler dengesini etkilemektedir. Bu özelliği ile turizm gelirleri, ödemeler dengesi açığı veren ülkeler için önemli bir döviz kaynağı oluşturmaktadır (Kar vd., 2004, s. 89).

Turizmden elde edilen döviz gelirlerinin, turizme yapılan döviz harcamalarından fazla olduğu sürece turizmin ihracat, cari işlemler ve ödemeler dengesine olumlu katkısından söz etmek mümkündür (Kızılgöl & Erbaykal, 2008, s. 354). Turizmin ulusal ekonomi açısından ek bir ihracat kaynağı oluşturması ve ödemeler dengesine yaptığı katkılardan dolayı ülkeler turizme giderek daha fazla önem vermektedirler. Ülkelerin turizmi teşvik etme ve desteklemelerinin altında yatan neden turizmin ödemeler dengesine yapmış olduğu katkıdır.

Türkiye’de ödemeler dengesi açıkları uzun yıllardır önemli bir sorun olarak kendini göstermektedir. Ekonomik kalkınmayı sağlayabilmek için 1960’lardan itibaren beş yıllık kalkınma planları hazırlanmaya başlanmış ancak ithal ikameci politikalarla istenilen sonuçlar elde edilememiştir. 1980 yılında yapılan politika değişikliği ile ihracata dayalı büyüme modeli benimsenmiştir. Daha önce hazırlanan kalkınma planlarında turizmin önemi vurgulanırken, yeni dönemde ülkeye giren döviz miktarının artışının sağlanmasında turizmin önemli bir rol oynayacağı inancı yerleşmiştir. Çünkü turizm gelirlerinden elde edilen dövizin maliyeti, üretildiği yerde tüketildiği ve teşvikler yönünden daha şanslı bir sektör olduğu için ihraç ürünlerinin maliyetinden daha düşüktür (Kar vd., 2004, s. 89-90). Tablo 2’de Türkiye’nin 2001-2021 dönemine ait turizm gelir ve giderleri ile dış ticarete ilişkin verileri yer almaktadır.

Tablo 2: Türkiye’nin Turizm Gelirleri ve Gideri İle Dış Ticarete İlişkin Veriler

Tarih	Turizm Geliri (Milyon \$)*	Turizm Gideri (Milyon \$)*	Net Turizm Geliri (Milyon \$)	İhracat (Milyon \$)	Turizm Gelirlerinin İhracata Oranı (%)	İthalat (Milyon \$)	Turizm Giderlerinin İthalata Oranı (%)
2001	10.451	1.738	8.713	34.810	30,0	38.092	4,6
2002	12.421	1.880	10.541	40.705	30,5	47.109	4,0
2003	13.855	2.425	11.430	52.472	26,4	65.883	3,7
2004	17.077	2.955	14.122	68.833	24,8	91.271	3,2
2005	20.322	3.395	16.927	78.509	25,9	111.445	3,0
2006	18.594	3.271	15.323	93.778	19,8	134.672	2,4
2007	20.943	4.043	16.900	115.379	18,2	162.210	2,5
2008	25.415	4.266	21.149	140.906	18,0	193.823	2,2
2009	25.065	5.090	19.975	109.732	22,8	134.494	3,8
2010	24.931	5.875	19.056	120.992	20,6	177.317	3,3
2011	28.116	5.532	22.584	142.392	19,7	231.552	2,4
2012	29.007	4.593	24.414	161.948	17,9	227.315	2,0
2013	32.309	5.254	27.055	167.397	19,3	249.282	2,1
2014	34.306	5.470	28.836	173.293	19,8	239.865	2,3
2015	31.465	5.698	25.767	154.865	20,3	203.874	2,8
2016	22.107	5.698	16.409	152.645	14,5	192.568	3,0
2017	26.284	5.050	21.234	169.214	15,5	227.789	2,2
2018	29.513	5.137	24.376	178.909	16,5	219.635	2,3
2019	34.520	4.896	29.624	182.200	18,9	198.981	2,5
2020	12.059	4.403	7.656	168.387	7,2	206.250	2,1
2021	24.482	1.105	23.377	224.694	10,9	253.978	0,4

Kaynak: *TÜİK, 2022; TCMB, 2022.

Tablo 2 incelendiğinde Türk turizm sektörünün ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik sorunlardan ve ayrıca coğrafi konumu gereği bölgesinde ve komşularında meydana gelen savaş, terör ve güvenlik sorunlarından da oldukça fazla etkilendiği anlaşılmaktadır. Ele alınan dönemde turizm gelirlerinde zaman zaman dalgalanmalar yaşansa da önemli artışlar sağlanmıştır. Turizm giderleri ise başlarda artış eğilimi göstermiş ve devamında belli bir seviye etrafında gerçekleşmeye başlamıştır. Net turizm gelirleri ise yükselme eğiliminde olmasına rağmen dalgalı bir seyir izlemektedir. İhracat ve ithalat, bahsedilen olağanüstü durumlar dışında rakamsal olarak artış göstermiştir. İhracat rakamları 2001 yılında 34.810 milyon \$’dan 2019 yılında 182.200 milyon \$’a ve 2021 yılında 224.694 milyon \$’a yükselmiştir. Aynı yıllarda ithalat ise 38.092 milyon \$’dan 198.981 milyon \$’a ve sonrasında 253.978 milyon \$’a yükselmiştir. Ülkemizde ithalatın ihracattan daha fazla artması, ihracatı yapılan bir kısım ürünlerin üretiminde kullanılan hammadde ve başta enerji olmak üzere ithalata bağlı olmasından kaynaklanmaktadır.

Turizm gelirleri rakamsal olarak artmasına rağmen ihracat içerisindeki oranının 2001 yılında %30 iken 2019 yılında %18,9’a düştüğü görülmektedir. Bu düşüşün turizm sektörünün ülkemizde ve bölgemizde meydana gelen olaylardan çok çabuk etkilenmesinden ve toparlanma konusunda gecikmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte turizm giderlerinin ithalat içerisindeki oranı 2001 yılında %4,6 iken zamanla düşme eğilimine girmiş ve 2019

yılında %2,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu oranın yakın seviyelerde seyretmesi ülkemiz ithalatının ve turizm giderlerinin de yakın oranlarda arttığını göstermektedir. Tablo 3'te Türkiye'nin 2001-2021 dönemine ait net turizm gelirleri, dış ticaret dengesi, cari işlemler dengesi ve ödemeler dengesi ile ilgili veriler yer almaktadır.

Tablo 3: Türkiye'nin Net Turizm Gelirleri ve Ödemeler Dengesi ile İlgili Veriler

Tarih	Net Turizm Geliri (Milyon \$)	Dış Ticaret Dengesi (Milyon \$)	Net Turizm Gelirlerinin Dış Ticaret Açığını Kapama Oranı (%)	Cari İşlemler Dengesi (Milyon \$)	Net Turizm Gelirlerinin Cari Açığı Kapama Oranı (%)	Ödemeler Dengesi (Milyon \$)	Net Turizm Gelirlerinin Ödemeler Dengesi Açığını Kapama Oranı (%)
2001	8.713	-3.282	265	3.760	-	12.924	-
2002	10.541	-6.404	165	-626	1.684	212	-
2003	11.430	-13.411	85	-7.554	151	-4.097	279
2004	14.122	-22.438	63	-14.198	99	-4.342	325
2005	16.927	-32.936	51	-20.980	81	-23.200	73
2006	15.323	-40.894	37	-31.168	49	-10.625	144
2007	16.900	-46.831	36	-36.949	46	-12.015	141
2008	21.149	-52.917	40	-39.425	54	2.759	-
2009	19.975	-24.762	81	-11.358	176	-792	2.522
2010	19.056	-56.325	34	-44.616	43	-14.968	127
2011	22.584	-89.160	25	-74.402	30	-1.014	2.227
2012	24.414	-65.367	37	-47.963	51	-22.821	107
2013	27.055	-81.885	33	-55.856	48	-10.763	251
2014	28.836	-66.572	43	-38.851	74	468	-
2015	25.767	-49.009	53	-27.314	94	11.831	-
2016	16.409	-39.923	41	-27.038	61	-813	2.018
2017	21.234	-58.575	36	-40.877	52	8.207	-
2018	24.376	-40.726	60	-21.740	112	10.377	-
2019	29.624	-16.781	177	5.303	-	-6.324	468
2020	7.656	-37.863	20	-35.537	22	31.862	-
2021	23.377	-29.284	80	-13.698	171	-23.330	-100

Kaynak: TCMB, 2022.

Tablo 3'te Türkiye'de turizm sektörünün ülke içinde ve bölgede yaşanan olaylardan çabuk etkilenmesine rağmen net turizm gelirlerinin 2001 yılında 8.713 milyon \$'dan 2019 yılında 29.624 milyon \$'a yükseldiği görülmektedir. Ancak zaman zaman çok büyük kayıpların yaşandığı ve dalgalı seyrin devam ettiği söylenebilir. Türkiye'nin en büyük ve kronik sorunlarından birisi olan dış ticaret ve ödemeler dengesi açığı ele alınan dönemde de devam etmektedir. Nadirde olsa cari işlemler ve ödemeler dengesi fazla vermektedir. Ele alınan dönemde net turizm gelirlerinin dış ticaret açığını kapatma oranı yıllara göre farklılıklar gösterirken, dönem ortalaması %70'tir. Buna göre net turizm gelirlerinin dış ticaret ve cari açığın büyük bölümünü karşıladığını söylemek mümkündür. Bunla birlikte ödemeler dengesi bazı yıllar fazla vermekte iken, açık verildiği yıllarda net turizm gelirleri ödemeler dengesi açıklarının tamamını kapatacak kapasitededir.

Tablo 2 ve Tablo 3 birlikte değerlendirildiğinde turizm sektöründen elde edilen gelirlerin istenen seviyede olmasa bile dış ticaret ve cari açık sorununda önemi ortadadır. Dolayısıyla turizm gelirlerinin ihracatın önemli bir kalemi olduğunu, dış ticaret, cari denge ve ödemeler dengesine önemli katkılar sağladığını, dolayısıyla ülke kalkınmasında önemli rol üstlendiğini söylemek mümkündür.

2.3. İşsizlik ve İstihdama Etkisi

Turizm sektörü doğası gereği emek yoğun bir sektördür. Bu özelliğinden dolayı ekonomide istihdam oluşturma konusunda oldukça yüksek bir kapasiteye sahiptir. Özellikle turizme elverişli kırsal veya gelişmemiş bölgelerde istihdamın temel kaynaklarından biri durumundadır. Turizm sektörü sadece turistlerin yapmış oldukları tüketim harcamaları yoluyla gelir elde edilmesinden oluşmamaktadır. Aynı zamanda turistik taleplerin karşılanması ve turizmin gelişmesi için yeni yatırımların yapılması gerekmektedir (Kızılgöl & Erbaykal, 2008, s. 355). Turizmin gelişmesi turistik tesis yatırımlarını artırırken iş gücü talebinin de artmasına neden olmaktadır. İlk etapta üst yapı tesislerinin inşa edilmesi daha fazla iş gören istihdamını ve daha fazla inşaat malzemesi kullanımını gerektireceğinden, yatırımlarda meydana gelen bir artış ilk andan itibaren ekonomiye yayılarak yoğun bir harcama ve gelir akımına sebep olmaktadır. Ayrıca

yatırımın tamamlanmasıyla birlikte sektörde kalifiye iş gücünün istihdamı için iş imkanları doğmaktadır (Kar vd., 2004, s. 91). Turizmin mevsimsellik özelliğinden dolayı turizmin yoğun olduğu özellikle yaz dönemlerinde sektörde istihdam oranı artmaktadır.

Turizm amaçlı yapılan tüketim harcamaları öncelikle doğrudan istihdam etkisi oluştururken, elde edilen gelirin harcanmasıyla turizm sektörüne mal ve hizmet üreten diğer sektörler de yeni iş imkânları sağlayarak dolaylı istihdam etkisi ortaya çıkarmaktadır. Ek istihdam etkisi ise bölge halkının turizm tesisleri ve işletmelerinde elde ettikleri geliri harcamaları ile ortaya çıkmaktadır (Bahar & Kozak, 2013, s. 177). Turistik talebi karşılamanın temeli altyapı bakımından hazır olmaktadır. Böylece gelişmiş turizm sektörü, istihdamı artırarak ülke ekonomisine katkılar sağlamaktadır. Tablo 4'te Türkiye'nin 2001-2021 dönemine ait istihdam ve işsizlikle ilgili veriler yer almaktadır.

Tablo 4: Türkiye'de İstihdam ve İşsizlik Verileri

Yıl	İşsizlik Oranı (%)	Toplam İstihdam (Bin Kişi)	Hizmetler Sektöründe İstihdamın Toplam İstihdama Oranı (%)
2001	8,4	21.524	39,7
2002	10,3	21.354	42,1
2003	10,5	21.147	43,4
2004	10,8	19.632	46,0
2005	10,6	20.067	48,0
2006	10,2	20.423	49,1
2007	10,3	20.738	49,8
2008	11,0	21.194	49,5
2009	14,0	21.277	50,1
2010	11,9	22.594	48,6
2011	9,8	24.110	48,1
2012	9,2	24.821	49,4
2013	9,7	25.524	50,0
2014	9,9	25.933	51,0
2015	10,3	26.621	52,2
2016	10,9	27.205	53,7
2017	10,9	28.189	54,1
2018	11,0	28.738	54,9
2019	13,7	28.080	56,5
2020	13,1	26.695	55,9
2021	12,0	28.797	55,3

Kaynak: TÜİK, 2022; *Akın, 2018, s. 12.

Türkiye'nin önemli makroekonomik sorunlarından biride işsizlik oranının yüksek seyretmesidir. Tablo 4'e göre işsizlik oranları %8'in altına hiç düşmemiş hatta 2019 yılında 13,7 ve 2021 yılında %13,4 olarak gerçekleşmiştir. Toplam istihdam 2001 yılında 21.524 bin kişiden 2019 yılında 28.080 bin kişiye, 2021 yılında ise 28.797 bin kişiye yükselmiştir. İstihdamın toplam nüfus içerisindeki oranı 2001 yılında %45,6, 2019 yılında %45,7 ve 2021 yılında Covid-19 Pandemisinin de etkisiyle %43,5 olarak gerçekleşmiştir.

İstihdamın sektörel dağılımı, bir ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyini gösteren önemli göstergelerden biridir. Gelişmiş ülkelerde istihdamın sektörel dağılımı tarımdan, sanayi ve hizmetler sektörüne doğru geçiş şeklindedir. Türkiye'de en fazla istihdam hizmetler sektöründedir. 2001 yılında toplam istihdamın %39,7'si hizmetler sektöründe gerçekleşirken bu oran 2019 yılında %56,5'e yükselmiştir. 2021 yılında ise %55,3 olarak gerçekleşmiştir. Turizm sektörü de hizmetler sektörü içerisinde yer aldığından hizmetler sektöründeki istihdam artışı konumuz açısından önem arz etmektedir.

Turizm sektörünün birçok sektörle ilişkili olmasından dolayı sektörün istihdam miktarını belirlemek oldukça zor ve karmaşıktır. TÜİK, turizm sektörü ile ilgili ayrıntılı istatistikler yayımlamadığından turizmle ilgili detaylı bilgilere ulaşmak zorlaşmaktadır. Dolayısıyla aynı konu ile ilgili farklı kaynaklarda farklı değerler bulunmakta ve buda bilginin doğruluğu hakkında şüphe uyandırmaktadır. Ancak, Akın (2018, s. 12) çalışmasında TÜİK verilerine dayanarak Türkiye'de 2001 yılında turizm sektöründe toplam 1.760 bin kişinin istihdam edildiğini 2017 yılında ise bu sayının 2.277 bin kişiye yükseldiğini ifade etmektedir. Aynı dönemde (2001-2017) toplam istihdam içerisinde turizm sektöründe istihdam edilenler yaklaşık %8,4'tür. Ayrıca, turizm sektörünün temel bileşenlerinden olan konaklama ve yiyecek sektöründe 2020 yılında 1.371 bin, 2021 yılında ise 1.413 bin kişi istihdam edilmiştir (TÜİK, 2022). Buna göre turizm sektörünün Türkiye'de işsizliği azaltıcı ve istihdamı artırıcı etkilerinin olduğu söylenebilir.

2.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Etkisi

Gelişmiş ülkelerde sermaye faktörü bol olarak bulunurken, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ekonomik kalkınmayı sağlama konusunda önemli bir sermaye kısıtı ile karşı karşıyadır. Dışa kapalı bir ekonomide sermaye birikiminin tek kaynağı ulusal tasarruflar iken, dışa açık bir ekonomide ulusal yatırımlar yabancı sermaye ile de finanse edilebilmektedir. Bu bakımdan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler uluslararası sermayeyi ülkeye çekebilmek için finansal yapılarını serbestleştirme çabaları içerisine girmektedirler (Bahar, 2020, s. 185). Dorudan yabancı sermaye yatırımları (DYSY) da yabancı sermaye yatırım türlerinden birisidir. DYSY, bir firmanın başka bir ülkede yeni bir firma kurması, kurulu bir firmayı satın alması veya bir firmanın sermayesini artırarak ortaklık kurması ya da başka yollarla; mevcut firmalara lisans, know-how, teknoloji ve yönetim bilgisi gibi unsurları getirmesi şeklinde yapılan yatırımlar olarak adlandırılmaktadır.

DYSY az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin tasarruf açığını kapatması yanında yerleştiği ülkeye teknoloji, bilgi ve rekabeti de getirmektedir. Bu bakımdan portföy yatırımlarından ayrılmaktadır. Portföy yatırımlarına göre likiditesi daha düşüktür ve olası ekonomik ve siyasi belirsizlikler durumunda ülkeyi terk etmesi zaman almaktadır. Dolayısıyla gideceği ülkenin makroekonomik yapısına, siyasi risklerine ve beklentilere çok daha duyarlıdır (Şahbaz Mızrak, 2017, s. 108).

Turizm endüstrisinin gelişmesi çeşitli alt yapıların (ulaşım, telekomünikasyon, elektrik, su ve doğalgaz) belirli standartlarda sağlanmasını gerektirmektedir. Alt yapısı belirtilen standartlara uymayan ülkelerde gerekli yatırımların yapılması ve açığın kapatılması için DYSY bir araç olarak görülmektedir. Ayrıca, büyük kurulum maliyetleri gerektiren (havalimanları, yollar, büyük oteller) projeler için yeterli finansal kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır (Akar, 2021, s. 192). Bu kapsamda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, esas itibarıyla çok uluslu şirketler tarafından üretilen DYSY turizm ve kalkınma açısından alt yapı ve binaların geliştirilmesinde ihtiyaç duyulan gerekli sermaye ve bilgiyi sağlamada önemli rol üstlenmektedir (Nunkoo & Seetanah, 2018, s. 558). Doğrudan yabancı yatırımlar bu ülkeler için sermaye birikimi ve teknolojik gelişme konusunda üzerinde en çok durulan dış finansman kaynağı olarak görülmektedir.

Gelişmekte olan ülkeler arasında yer alan Türkiye’de de gerek turizm sektöründe gerekse diğer sektörlerde yatırımlarda karşılaşılan kaynak sıkıntısından dolayı yabancı sermayenin büyük önemi vardır. Turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu yatırımların gerçekleşmesinde kullanılan kaynak sorununu ortadan kaldırmada yabancı sermaye alternatif bir çözüm olarak görülmektedir. Yabancı sermaye turizm sektöründe direk yatırımdan ziyade kiralama yolunu tercih etmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de de devletin yabancı firmaları yatırım yapmaya teşvik edebilmesi için işletme faaliyetlerini yabancı sermaye ile birlikte gerçekleştirmesi gerekmektedir (Zengin, 2010, s. 120-121). Turizm sektörüne yapılan yabancı sermaye yatırımları risk oranının paylaşılmasını sağlayarak ekonomiye katkı sunabilir. Turizm kapasitenin daha etkin ve verimli kullanılmasını sağlayarak döviz gelirlerinin artmasını ve döviz çıkışının azalmasını sağlayabilir. Turizm alanındaki potansiyel rakip ülkelerin yapabilecekleri olumsuz propagandaları önleyebilir. Emek yoğun bir sektör olan turizm sektöründe yabancı sermaye yatırımları yeni istihdam oluşturarak istihdamın artmasını sağlayabilir. Bu etkiler göz önüne alındığında yabancı sermayenin turizm sektörüne ve dolayısıyla ekonomiye olumlu katkılar sağlayacağı söylenebilir. Ancak bunların yapılabilmesi yabancı sermayeyi ülkeye çekecek yatırım ve teşvik ortamının sağlanmasına bağlıdır. Tablo 5’te Türkiye’nin 2001-2021 dönemi dorudan yabancı yatırım verileri yer almaktadır.

Tablo 5: Türkiye’nin 2001-2021 Dönemi Dorudan Yabancı Yatırım Verileri

Yıl	Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Girişler (Milyon \$)	Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Girişler / GSYİH (%)	Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Çıkışlar (Milyon \$)	Doğrudan Yabancı Yatırım, Net Çıkışlar / GSYİH (%)	Net Doğrudan Yabancı Yatırımlar (Milyon \$)	Net Doğrudan Yabancı Yatırımlar / GSYİH (%)
2001	3.352	1,7	497	0,2	2.855	1,42
2002	1.082	0,5	143	0,1	939	0,39
2003	1.702	0,5	480	0,2	1.222	0,39
2004	2.785	0,7	780	0,2	2.005	0,49
2005	10.031	2,0	1.064	0,2	8.967	1,77
2006	20.185	3,6	924	0,2	19.261	3,46
2007	22.047	3,2	2.106	0,3	19.941	2,93
2008	19.851	2,6	2.549	0,3	17.302	2,25
2009	8.585	1,3	1.553	0,2	7.032	1,08
2010	9.099	1,2	1.482	0,2	7.617	0,98
2011	16.182	1,9	2.370	0,3	13.812	1,65
2012	13.744	1,6	4.106	0,5	9.638	1,09
2013	13.563	1,4	3.636	0,4	9.927	1,04
2014	13.337	1,4	7.050	0,8	6.287	0,67

2015	19.263	2,2	5.096	0,6	14.167	1,64
2016	13.835	1,6	3.138	0,4	10.697	1,23
2017	11.190	1,3	2.703	0,3	8.487	0,99
2018	12.505	1,6	3.590	0,5	8.915	1,15
2019	9.573	1,3	2.945	0,4	6.628	0,87
2020	7.831	1,1	3.239	0,4	4.592	0,64

Kaynak: WB, 2022.

Türkiye 1980 sonrasında dışa açık ekonomik büyüme modelini benimsemesinden sonra ihracatın ve turizm gelirlerinin artırılması çabaları yanında yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi konusunda da önemli gayretler sarf etmiştir. 2001 ekonomik krizi sonrasında uygulanan politikalarla tarihinin en yüksek DYSY miktarına ulaşılmıştır. Tablo 5'e göre Türkiye'ye en fazla DYSY 2006, 2007 ve 2008 yıllarında yapılmıştır. Bu yıllarda yapılan DYSY'nın GSYİH içerisindeki oranı sırasıyla, %3,46, %2,93 ve %2,25 olmuştur. 2016 yılına kadar artma eğiliminde olan DYSY'ları Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik, siyasi ve toplumsal duruma bağlı olarak düşmeye başlamıştır. Tablo 6'da yurt dışında yerleşik kişilerin Türkiye'deki doğrudan yatırımlarının sektörel dağılımı yer almaktadır.

Tablo 6: Yurt Dışında Yerleşik Kişilerin Türkiye'deki Doğrudan Yatırımlarının Sektörel Dağılımı

Yıllar	Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	Değer (Milyon \$)	DYSY İçindeki %	Sanayi (Milyon \$)	DYSY İçindeki %	Hizmetler (Milyon \$)	DYSY İçindeki %
2001	46	0,2	11.439	61,2	7.201	38,5
2002	27	0,2	10.703	65,8	5.540	34,1
2003	43	0,1	19.637	64,2	10.915	35,7
2004	236	0,6	20.539	55,2	16.400	44,1
2005	81	0,1	26.795	38,3	43.031	61,6
2006	181	0,2	28.871	30,9	64.396	68,9
2007	310	0,2	47.260	31,1	104.359	68,7
2008	92	0,1	18.748	24,9	56.567	75,0
2009	299	0,2	47.541	34,4	90.170	65,3
2010	524	0,3	66.112	36,5	114.535	63,2
2011	523	0,4	55.268	42,2	75.121	57,4
2012	769	0,4	80.990	44,1	102.008	55,5
2013	807	0,6	63.054	43,9	79.614	55,5
2014	1.067	0,6	78.582	45,0	95.153	54,4
2015	777	0,5	66.427	45,0	80.383	54,5
2016	730	0,5	56.228	41,2	79.477	58,3
2017	1.354	0,7	80.296	43,9	101.071	55,3
2018	377	0,3	39.123	29,6	92.703	70,1
2019	798	0,5	46.515	31,2	101.621	68,2
2020	1.396	0,6	92.237	42,4	124.110	57,0
2021	1.073	0,8	55.968	44,0	70.196	55,2

Kaynak: TCMB, 2022.

Tablo 6' göre DYSY'nın tarım sektörünü tercih etmediği ve başlarda sanayi sektörü ağırlıklı bir yatırım pozisyonu aldığı görülmektedir. Ancak zamanla turizm sektörünün de içinde olduğu hizmetler sektörüne yönelik yatırımların arttığı anlaşılmaktadır. 2018 yılında toplam DYSY'nın yaklaşık %70'i hizmetler sektörüne yapılmıştır. 2021 yılında turizm sektörünün önemli kalemlerinden olan konaklama ve yiyecek hizmetleri faaliyetleri kalemine yapılan DYSY miktarı 2.866 milyon \$'dır. Tablo 5 ve Tablo 6 birlikte değerlendirildiğinde Türkiye'ye yapılan DYSY'nın hizmetler sektörü ağırlıklı olduğunu ve turizm sektörüne önemli katkılar sağlayacağını söylemek mümkündür. Ancak, yapılan DYSY miktarının beklenenin çok altında olduğu ve DYSY ülkeye çekebilmek için ekonomik, siyasi, toplumsal ve bölgesel istikrarın sağlanmasının önemli olduğu söylenebilir.

2.5. Enflasyona Etkisi

Turizm faaliyetinden söz edilebilmesi için her şeyden önce kişinin gelirinin, turizm faaliyetine katılımı sağlayacak düzeyde olması gerekmektedir. Aksi durumda turizm faaliyetine katılma isteğinin bir önemi olmayacaktır. Turizm

faaliyetinde bulunmak için gelirden sonraki en önemli faktör ise turizm ürününün fiyatıdır. Yapılan araştırmalar seyahat talebinin fiyatların genel düzeyine karşı aşırı duyarlı olduğunu ortaya koymaktadır (Bahar, 2020, s. 167).

Turizmden kaynaklı enflasyon ülkelerde farklı şekillerde görülmektedir. Bir bölgede faaliyet gösteren perakendeci satıcılar turistlere sattıkları ürünlerin fiyatlarını yükselterek kar marjlarını yükseltmek isterler. Bu durumda yükseltilecek fiyatlar beraberinde maliyetlerinde artırılmasını gündeme getirerek enflasyonun bölgeselde olsa artmasına neden olabilir (Bahar & Kozak, 2013, s. 183). Ayrıca bir ülke ya da bölgede turistik gelişmenin özellikle başlangıç dönemlerinde, artan mal veya hizmetler talebinin kısa sürede karşılanamaması turizm kaynaklı genel bir fiyat artışına neden olmaktadır. Yabancı ziyaretçilerin satın alma gücü ile yerli nüfusun satın alma gücü arasındaki farklılıklar da fiyatların yükselerek enflasyonun artmasına neden olmaktadır. Gelişen bir ekonomide turizm sektörünün canlanması ithal malların talebini artıracığı gibi bölgesel ürün ve üretim faktörlerinin talebini de artıracaktır. Artan talebi karşılamak amacıyla yapılan yatırımlar ve bu yatırımlar sonucunda üretim faaliyetine geçilmesi eş zamanlı bir durum olmadığı için kısa dönemde talepteki artıştan kaynaklı fiyatlar genel düzeyinde yükselmeler meydana gelmektedir (Zengin, 2010, s. 121). Bununla birlikte turizm sektörünün ilişkide bulunduğu diğer sektörlerinde turizm alanında meydana gelen fiyat artışlarından etkilenerek enflasyonu artırması muhtemeldir.

Turizm sezonunda, genel fiyat artışlarına paralel olarak özellikle gayrimenkul ve arsa fiyatları da artacaktır. Gayrimenkullerin değerinin artmasından kaynaklı bu durumda insanlar daha fazla kira ile vergi ödeyecekler ve enflasyon baskısı artacaktır (Bahar, 2020, s. 168). Keynezyen yaklaşıma göre fiyatlar aşağıya doğru esnek değildir. Yani fiyatlar bir kez yükseldiği zaman tekrar eski haline dönmeyebilir. Ancak, turizm sezonunun sona ermesiyle birlikte fiyatların başlangıçtaki seviyesine doğru çekilme eğilimi söz konusu olabilmektedir. Özellikle turizmin hareketli olduğu yaz aylarında turizm ürünlerinin fiyatlarının yüksekliğinden kaynaklı enflasyon artışı olası bir durum olarak ifade edilebilir (Akın, 2018, s. 17). Yüksek fiyatlı turizm ürünleri turizm talebinin düşmesine neden olabilir.

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde döviz kuru farklılıklarından dolayı yabancı ziyaretçilerin satın alma gücünün yerli nüfusun satın alma gücünden yüksek olması fiyatların yükselmesine neden olmaktadır. Türkiye'nin en önemli makroekonomik problemlerinden biri uzun yıllardır süregelen yüksek enflasyondur. Özellikle 1970'lerin sonundan itibaren ülkemizde enflasyon çok dalgalı bir seyir izlemiştir. 2001 yılından itibaren düşme eğiliminde olan enflasyon tek haneli rakamlara kadar gerilemiş ve daha istikrarlı bir yapıya kavuşmuştur. Tablo 6'da 2001-2021 döneminde Türkiye'ye gelen turist sayısı, Türkiye'nin elde ettiği turizm geliri ve gerçekleşen enflasyon oranları bulunmaktadır.

Tablo 6: Yıllara Göre Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı, Turizm Geliri ve Enflasyon Oranı

Tarih	Gelen Turist Sayısı (Bin Kişi)	Kişi başı Ortalama Harcama (\$)	Turizm Geliri (Milyon \$)	Enflasyon (%)
2001	13.450	777	10.451	54,4
2002	15.215	816	12.421	45,0
2003	16.302	850	13.855	21,6
2004	20.263	843	17.077	8,6
2005	24.125	842	20.322	8,2
2006	23.149	803	18.594	9,6
2007	27.215	770	20.943	8,8
2008	30.980	820	25.415	10,4
2009	32.006	783	25.065	6,3
2010	33.028	755	24.931	8,6
2011	36.151	778	28.116	6,5
2012	36.464	795	29.007	8,9
2013	39.226	824	32.309	7,5
2014	41.415	828	34.306	8,9
2015	41.616	756	31.465	7,7
2016	31.365	705	22.107	7,8
2017	38.620	681	26.284	11,1
2018	45.629	647	29.513	16,3
2019	51.860	666	34.520	15,2
2020	15.826	762	12.059	12,3
2021	29.358	834	24.482	19,6

Kaynak: WB, 2022.

Tablo 6'ya göre Türkiye'ye gelen turist sayısı 2001-2021 döneminde olağanüstü durumlar dışında devamlı artış göstermiştir. 2001 yılında 13.450 bin olan turist sayısı 2019 yılında 51.860 bin kişi ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Tüm dünyayı etkileyen Covid-19 pandemisinin de etkisiyle 2020 yılında yaklaşık %69 oranında düşüş yaşanmıştır. Aynı dönemlerde turizm gelirleri de turist sayısındaki artış ve azalışlara bağlı olarak değişiklik göstermiştir.

Türkiye'ye gelen yabancı ziyaretçilerin kaldıkları süre içerisinde kişi başı yaptıkları harcamaların son 21 yıldaki ortalaması yaklaşık 778 \$'dır. Kişi başı harcama en yüksek seviyesine 850 \$ ile enflasyonun %21,6 olduğu 2003 yılında ulaşmıştır. En düşük seviyesi ise 2018 yılında 647 \$ ile enflasyonun %16,3 olduğu zaman gerçekleşmiştir. Türkiye'de enflasyon oranı gelişmiş ülkelerin enflasyonuna (%1-3 arası) göre çok yüksektir. Bu iki dönem arasında enflasyon küçük sapmalara rağmen istikrarlı bir seyir izlemiş ve ortalama %8,5 olmuştur. Dolayısıyla enflasyonun olduğu ortamda döviz kurundan kaynaklı olarak yabancıların alım gücünün yükselmesiyle enflasyonu artırıcı etkiden söz etmek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzde zorunlu ihtiyaçlar arasına giren turizmin önemi yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmaya başlamıştır. Öyle ki turizm sektörü ülke ekonomileri için potansiyel bir gelir kaynağı durumuna gelmiştir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmalarını tamamlamaları konusunda ihtiyaç duydukları dövizin elde edilmesi, istihdam oluşturulması, üretimde çeşitliliğin artırılması, ihracatın artırılması ve dış ticaret açıkların kapatılmasında büyük önemi bulunmaktadır. Bu durum Türkiye içinde geçerlidir. Türkiye'de turizm sektörü özellikle 1980'li yıllarda yapılan politika değişikliği ve turizm sektörüne yapılan yatırımlara bağlı olarak önemli gelişmeler kaydetmiştir. Turizm artık Türkiye ekonomisi için vazgeçilmez sektörlerinden biri haline gelmiştir. Türk turizm sektörü günümüze kadar hem turist sayısı hem de turizm gelirleri bakımından önemli gelişmeler kaydetmiştir.

2001-2021 dönemi arasındaki turizm gelirlerinin makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini Türkiye ekonomisi için araştıran bu çalışmada önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Buna göre yüksek turizm potansiyeline sahip olan Türkiye, dünya turizm gelirleri pastasından arzu ettiği payı alamasa da önemli miktarda turizm geliri elde etmektedir. Turizm gelirleri Türkiye'de, gelir ve GSYİH'nın artırılması, dış ticaret, cari açık ve ödemeler dengesi açıklarının kapatılması, istihdamın artırılması ve işsizliğin düşürülmesi konusunda önemli katkılar sağlarken, yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi ve enflasyonun düşürülmesi konusunda arzulan düzeyde olmadığını söylemek mümkündür.

Bu bağlamda turizm sektörünün Türkiye ekonomisine olumlu katkılarını artırabilmek için bölgesel istikrarın sağlanması yanında, ülke içinde ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması, ulaşım imkanlarının geliştirilmesi, DYSY'nın ülkeye çekilmesi ve turizm yatırımlarını teşvik edecek alanlara daha çok yönlendirilmesi, dönemsel olan turizm faaliyetlerinin yılın on iki ayına yayılması için alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi, her gelir düzeyine sahip insanların tatil yapabileceği alternatif tatil paketlerinin geliştirilmesi ve ülkeyi dışarda çok iyi tanıttacak reklamların yapılması, ülkeye gelecek olan turist sayısını artırarak elde edilecek turizm gelirlerinin artmasına ve ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınmasına katkıda bulunabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

Ağır, H. & Özbek, S. (2021). Uluslararası Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi, *Tourism Economics, Management and Policy Research*, 1(2), 96-103.

Akar, G., (2021). Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Turizm Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 43, 191-204.

Akın, A. (2018). Türk Turizminin Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6(3), 3-23.

Altın, A., (2019), Turizm ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (1969- 2018), *Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi*, 3 (2), 114-133.

Bahar, O., (2006), Turizm Sektörünün Türkiye'nin Ekonomik Büyümesi Üzerindeki Etkisi: VAR Analizi Yaklaşımı, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(2), 137-150.

Bahar, O., (2020), Turizm Yatırımları, İçinde (Edt; Ethem Esen& Pembe Gül Çakır) *Turizm Ekonomisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3963, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2746, s 176-202, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Bahar, O. & Bozkurt, K., (2010), Gelişmekte Olan Ülkelerde Turizm-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dinamik Panel Veri Analizi, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 255-265.

Bahar, O. & Kozak, M., (2013), Turizm Sektörünün Ulusal Ekonomiler Üzerindeki Etkileri, İçinde (Edt: Metin Kozak) *Turizm Ekonomisi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2908, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 1865, I. Baskı, s 172-201, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Çımat, A. & Bahar, O., (2003), Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri Ve Önemi Üzerine Bir Değerlendirme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (6), 1-18.

Çiftçi, E. & Acet, H., (2021), Türkiye Ekonomisinde Turizm Gelirlerinin Seyri(2012-2020), *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi / Hitit Journal of Economics and Politics*, 1(2), 101-113.

Çoban, O. & Özcan, C. C., (2013), Türkiye’de Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisi: Nedensellik Analizi (1963-2010), *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 8(1), 243-261.

Dereli, D. D. & Akiş, E. (2019), Türkiye’de Turizm Gelirleri ile İktisadi Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi (1970-2016), *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33 (2), 467-477.

Fayed, H. & Fletcher, J. (2002). Globalization of Economic Activity: Issues for Tourism. *Tourism Economics*, 8(2), 207-230.

Hepaktan, C. E. & Çınar, S., (2010), Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, *Celal Bayar Üniversitesi S.B.E. Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 135-154.

Kandır, S. Y., Karadeniz, E., Özmen, M. & Önal, Y. B., (2008). Türk Turizm Sektöründe Büyüme Göstergelerinin Turizm İşletmelerinin Finansal Performansına Etkisinin İncelenmesi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(1), 211-237.

Kar, M., Zorkirişçi, E. & Yıldırım, M., (2004), Turizmin Ekonomiye Katkısı Üzerine Ampirik Bir Değerlendirme, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, (8), 87-112.

Kızılgöl, Ö. & Erbaykal, E., (2008). Türkiye’de Turizm Gelirleri ile Ekonomik Büyüme İlişkisi: Bir Nedensellik Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13, (2), 351-360.

Nunkoo R. & Seetanah, B., (2018), Foreign Direct Investment and Tourism Development: A Theoretical and Empirical Review, (Ed: C. Cooper, C.W. Gartner, N. Scott, ve S. Volo), Sage Handbook of Tourism Management, s 556-568, Sage Publications, London.

Nur, E. & Hatipoğlu Nur, R., (2020), Genel Turizm ve Turizm Türleri, İçinde H. Eriş (Edt), *Sağlık Turizmi*, İksad Yayınevi, s 3-44, Ankara.

Özcan, C. C., (2015), Turizm Gelirleri-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Simetrik Ve Asimetrik Nedensellik Yaklaşımı İle Analizi: Türkiye Örneği, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 46, 177-199.

Sarıdoğan, Ö., (2020), Turizm Gelirlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye İçin Yapısal Kırılmalı Birim Kök ve Eşbütünleşme Analizi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15 (3), 829-848.

Şahbaz, A. & Mızırak, Z., (2017), Turizm Gelirleri ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(32), 107-114.

TCMB (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası), (2022), İstatistikler, <https://www.tcmb.gov.tr> Erişim Tarihi: 25.07.2022

Tıraş, H. H., (2021), Sağlık Turizmi: Türkiye İçin Bir Değerlendirme, İçinde (Edt: S. Z. Kavacık, Z. Yetiş & M. Yılmaz), *Pazarlama ve Turizm: Alternatif Konular*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları: 113, s 45-69, Meram / KONYA

Turgut, E., Uçan, O. & Başaran, N., (2021), Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Etkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 45, 144-159.

TÜİK, (2022), İstatistikler, Eğitim, Kültür, Spor ve Turizm, <https://www.tuik.gov.tr/> Erişim Tarihi: 16.07.2022

TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği), (2022), Turizm Rapor ve İstatistikler, Covid-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi, <https://www.tursab.org.tr/dunya-turizmi-degerlendirmesi>, Erişim Tarihi: 15.06.2022

WB (World Bank), (2022), Databank, World Development Indicators (WDI), <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> Erişim Tarihi: 16.07.2022

WTTC (World Travel Tourism Council), (2022), Global Economic Impact Reports, <https://wttc.org/research/economic-impact> Erişim Tarihi: 16.09.2022

Yetiz, F., Susay, A., & Ergin Unal, A. (2021). Otel-restoran kredileri ile BİST turizm endeksinin psikolojik ve ekonomik yansımaları: Türkiye örneği. *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi - Journal of Economic Policy Researches*, 9(1), 187-204.

Zengin, B., (2010), Turizm Sektörünün Türkiye Ekonomisine Reel ve Moneter Etkileri, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(1), 103-126.

Zortuk, M. & Bayrak, S., (2013). Seçilmiş Ülkelere Göre Türkiye'nin Turizm Talebi, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri Ve İstatistik Dergisi*, 19, 38-58.